

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті розглянуто конкурентоспроможність економіки України в сучасних умовах розвитку світового господарства, охарактеризовано основні проблеми підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності країни. Також визначено пріоритети реформування економіки країни на засадах реструктуризації та інноваційного розвитку.

Ключові слова: конкурентоспроможність, міжнародні економічні відносини, національна економіка, реструктуризація, світове господарство, стратегія.

Головним критерієм раціонального функціонування будь-якого суб'єкта господарювання, доцільності здійснення ним бізнес-діяльності є показник ефективності останньої. Ефективність функціонування виробництва залежить від його конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на світовому ринку. Рівень конкурентоспроможності виробництва відповідно є передумовою високого рівня добробуту та сталого розвитку в країні, становлення її як одного зі світових лідерів і суттєвого впливу на світогосподарські процеси. Тому із загостренням конкурентної боротьби у світових масштабах виникла необхідність визначення поняття конкурентоспроможності країни, передумов та факторів її формування.

Після розпаду СРСР і проголошення незалежності в Україні органами державної влади в процесі реформування економіки були встановлені два ключових пріоритети: перехід до ринку і активне залучення до системи міжнародних економічних відносин. При цьому важливим аспектом для економіки будь-якої країни, в тому числі і України, є збереження економічної безпеки і попередження виникнення залежності від країн-лідерів світового господарства.

Історичний розвиток міжнародних економічних відносин протягом усього процесу їх еволюції свідчить про постійну боротьбу країн-учасниць за можливість встановлення власного панування, лідерства в окремому регіоні або на світовій арені. І якщо до середини ХХ ст. міжнародна конкуренція супроводжувалася захопленням і перерозподілом ринків сировини і збуту шляхом встановлення безпосереднього контролю над ними внаслідок військових дій, то з другої половини ХХ ст. країни вимушені були орієнтуватися лише на внутрішній потенціал і встановлювати власне панування на ринках лише за рахунок економічних методів впливу.

Зокрема, однією з країн, що відносно недавно стала лідером світового господарства за обсягами випуску та зовнішньої торгівлі, є Китайська Народна Республіка, яка достатньо швидко досягла значних успіхів у розширенні власного представництва на закордонних ринках і збільшенні ємності

внутрішнього саме за рахунок застосування лише економічних важелів (стимулювання прямого іноземного інвестування, використання переваг дешевої робочої сили і електронної комерції).

У сучасних умовах розвитку світового господарства конкурентна боротьба між державами загострюється внаслідок поглиблення процесів інтернаціоналізації, активізації інтеграції національних економік. Процес глобалізації, що призводить до уніфікації відносин, взаємопроникнення і зростання взаємозалежності у всіх формах вияву міжнародних економічних відносин, а не лише у зовнішній торгівлі, зумовлює необхідність пошуку, поряд із традиційними, нових інструментів підвищення конкурентоспроможності країни.

Дослідження теоретичних і прикладних аспектів конкуренції, глобальної конкурентоспроможності національної економіки здійснювали такі зарубіжні вчені, як Дж. Робінсон, Р. Солоу, М. Портер, Й. Шумпетер, Ф. Хайек та ін. Оцінка конкурентоспроможності економіки країни в галузевому, регіональному і національному аспектах в умовах глобалізаційних викликів, а також у парадигмі продуктивності знайшла відображення в наукових працях і вітчизняних вчених, зокрема Я. Б. Базиліюк, Б. Є. Кваснюка, Н. А. Навроцької, Л. Федулової, А. С. Філіпенка та ін. Щорічні аналітичні доповіді щодо конкурентоспроможності економік країн світу із визначенням їхнього рейтингу готують Всесвітній економічний форум, Міжнародний інститут розвитку менеджменту, ООН, Фонд «Відродження». Незважаючи на вагомий здобуток вітчизняних і зарубіжних вчених у дослідженні конкурентоспроможності національних економік, потребують подальшого визначення й узагальнення тенденції і проблеми підвищення конкурентоспроможності економіки України в умовах глобальних трансформацій світового господарства.

Метою статті є аналіз конкурентоспроможності економіки України в аспекті сучасних особливостей розвитку світового господарства. На підставі мети були окреслені наступні завдання:

- виявити проблеми формування конкурентоспроможності економіки України;
- здійснити оцінку останньої в період світової

фінансової кризи і післякризовий період;

- визначити резерви та напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Серед вітчизняних і зарубіжних вчених не існує єдиної думки щодо сутності поняття «міжнародна конкурентоспроможність країни» та його співвідношення з низкою інших взаємопов'язаних категорій такого ж порядку, таких, як конкуренція, конкурентні переваги, конкурентні позиції і конкурентний статус.

Філіпенко А. С., Боринець С. Я., Вергун А. формулюють конкурентоспроможність країни як здатність господарства забезпечити збалансованість своїх зовнішніх пропорцій та уникнути тих обмежень, що зумовлюються зовнішньою сферою, як здатність країни самовільно утворювати поліпшення своїх світогосподарських зв'язків [1, с. 72].

За результатами досліджень Базилук Я. Б., конкурентоспроможність національної економіки – це економічна категорія, що характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі розкриття національних конкурентних переваг та досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів [2, с. 6].

На нашу думку, конкурентоспроможність економіки країни можна визначити як реалізовану здатність вигравати у конкурентній боротьбі та ефективно функціонувати відповідно до наявних умов середовища господарювання.

За 20 років реформ економіка України стала відкритою (доля експортних операцій у ВВП становить 45–50% у середньому за рік, з 2008 року країна є членом СОТ), проте, попри всі спроби реструктуризації, вона продовжує зберігати сировинну спрямованість експорту. За 2011 р. частка продукції металургійної і хімічної промисловості в загальному обсязі експорту становила 55,2% (приріст сировинної складової експорту за 2009–2011 рр. становив 6,8%) [3]. При цьому внаслідок низької продуктивності праці, значної матеріало- і енергомісткості продукції підприємства металургійної промисловості втрачають до 30% прибутку від експортних операцій. Так споживання коксу на тону виплавленого чавуну в Україні становить 500–550 кг, при середній нормі у світі – 270–330 кг, а продуктивність виплавки сталі у 2 рази менше, ніж у Російській Федерації, і в 4 рази менше, ніж у Японії [4].

Сировинна спрямованість експорту в Україні не лише не призводить до підвищення її конкурентоспроможності у світовому господарстві, а й відіграє негативну роль у ситуації світової фінансової кризи, оскільки ставить у пряму залежність економічну ситуацію в країні і рівень добробуту населення від динаміки світових цін на сировинні товари. В умовах світової фінансової кризи у 2009 р. валовий внутрішній продукт країни зменшився на 14,8% порівняно з 2008 р., інвестиції в основний капітал – на 8%, а обсяг реалізованої промислової продукції – на 12%, при цьому кількість безробітних збільшилася на 37%, а індекс споживчих цін – на 22,3% [3].

Для того, щоб мати можливість підвищувати рівень конкурентоспроможності в Україні, потрібно в

основу стратегії подальшого розвитку закласти тезу про уникнення перспективи перетворення країни в сировинний придаток. Для ефективної реалізації такої стратегії необхідно врахувати особливості внутрішнього потенціалу конкурентоспроможності країни і сучасні умови розвитку світового господарства:

- внутрішній потенціал визначається ресурсозабезпеченістю (показник обмежується економічною доцільністю видобутку за певного рівня розвитку техніки і технологій), демографічною ситуацією, рівнем інноваційного і наукового розвитку, рівнем освіти, поточною структурою економіки, рівнем розвитку підприємницьких структур, інфраструктури та економічних відносин (як зовнішніх, так і внутрішніх);

- розвиток світового господарства в аспекті впливу на конкурентоспроможність національної економіки вирізняється такими особливостями, як інтеграційні процеси (надають переваги країнам-учасницям і обмежують можливості країн, що залишаються поза зоною об'єднання), глобалізація (створює переваги для масштабного виробництва), швидкі темпи науково-технічного прогресу, нестабільність світової фінансової системи, недостатня ефективність наднаціональної системи регулювання міжнародних економічних відносин.

За таких умов необхідно також здійснити поміркований вибір моделі економічного зростання, оскільки країні, для того щоб вийти на певний рівень конкурентоспроможності, потрібний певний стабільний приріст ВВП, який концепція сталого розвитку не може забезпечити. У цьому випадку більш доцільним, на нашу думку, є стійке прогресивне економічне зростання.

З метою реалізації стратегії підвищення конкурентоспроможності України було розроблено концепцію Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007–2015 роки [5]. Головними цілями програми є підвищення рівня конкурентоспроможності економіки на основі активізації інноваційно-інвестиційної складової розвитку із позитивним впливом на структурні процеси у реальному секторі, розширення перспективної складової «економіки знань», забезпечення економічного зростання із підвищенням рівня та якості життя населення. Задля ефективної реалізації програми визначено основні фактори підвищення конкурентоспроможності, до яких належать фундаментальні (визначають загальнонаціональний розвиток), фактори ефективності (визначають розвиток підприємницького сектору) і інноваційно-екологічні фактори.

На жаль, до 2007 р. в Україні не було чітко сформованої єдиної стратегії конкурентоспроможності, а розроблена концепція Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 200–2015 рр. не могла врахувати впливу світової фінансової кризи. Саме тому за період 2008–2011 рр. Україна у провідних світових рейтингах конкурентоспроможності займає низькі позиції (табл. 1).

За даними Всесвітнього економічного форуму

Таблиця 1. Динаміка рейтингу конкурентоспроможності економіки України відповідно до даних світових організацій, 2008–2012 рр.

Показник конкурентоспроможності	Місце країни в рейтингу за відповідний період				
	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Індекс глобальної конкурентоспроможності (Всесвітній економічний форум)	72	82	89	82	73
Рівень конкурентоспроможності (Міжнародний інститут розвитку менеджменту)	54	56	56	57	56
Індекс економічної свободи (Фонд «Відродження»)	133	152	162	164	163

(ВЕФ) за період 2008–2011 рр. Україна стабільно відноситься до економік, заснованих на ефективності (від 72 до 82 місця в рейтингу), за даними Міжнародного інституту розвитку менеджменту (м. Лозанна) зберігає в середньому 56 місце з 59 країн, а згідно з індексом економічної свободи американського Фонду «Відродження» у 2011 р. займає 164 місце (з 179 країн світу), що на 31 позицію менше, ніж 2008 р. [6; 7; 8].

Проблемними сферами в результаті всіх рейтингів залишаються для країни доступність фінансових послуг і інвестицій для бізнесу, захист прав інтелектуальної власності, корупція економічних відносин, значне податкове навантаження на бізнес, ефективність роботи державного апарату. При цьому всі організації зазначають, що Україна зберігає значний потенціал підвищення конкурентоспроможності. За даними ООН вона відноситься до групи країн з високим рівнем людського розвитку, а згідно з рейтингом ВЕФ у 2012 р. за кількістю абітурієнтів у ВНЗ займає 10 місце з 144 країн світу, за кількістю наукових і технічних кадрів – 25 місце [6; 9]. У 2012 р. у всіх провідних рейтингах вперше після світової фінансової кризи спостерігається підвищення рівня конкурентоспроможності України.

Як свідчить світова практика, змінити статус країни – експортера сировини на статус експортера готової продукції і підвищити, таким чином, конкурентоспроможність можливо шляхом зростання обсягів виробництва і експорту наукоємних товарів. Однак для результативної реструктуризації виробництва не достатньо мати базу у вигляді наукових кадрів, необхідні також зацікавленість бізнесу і державна підтримка інноваційного розвитку, які в Україні практично відсутні. Згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності (2012 р.) за державними закупівлями інноваційних продуктів країна займає 97 місце (з 144 країн), за кооперацією науково-дослідних і виробничих інститутів – 69 місце, за обсягами витрат компаній на дослідження і розробки – 104 місце [6].

У технологічному розвитку Україна продовжує відставати від розвинених країн світу: частка підприємств, які впроваджують інновації, становить у середньому 11% від загальної кількості суб'єктів господарювання, що в 3–4 рази менше, ніж у країнах ЄС, а питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції не перевищує 4% за рік (2010–2011 рр.) [3].

Така ситуація стала наслідком відсутності продуманої інноваційної політики держави, зниження рівня фінансування науково-дослідних і дослідно-

конструкторських робіт, що призвело до значного відтоку кваліфікованих наукових і технічних кадрів, а також деградації матеріально-технічної бази дослідження.

З метою підвищення конкурентоспроможності України Комітетом з економічних реформ при Президенті України була розроблена «Програма економічних реформ», яка визначила п'ять основних напрямів трансформації економіки [10]:

- створення базових передумов економічного зростання через утримання низького рівня інфляції, стабілізації державних фінансів і створення стійкої фінансової системи;
- формування режиму максимального сприяння бізнесу шляхом зменшення втручання держави в економіку, зниження адміністративних бар'єрів для його розвитку, модернізації податкової системи й поглиблення міжнародної економічної інтеграції України;
- модернізація інфраструктури й базових секторів шляхом усунення усталених структурних проблем в енергетичній, вугільній, нафтогазовій галузях і ЖКГ, а також розвитку транспортної інфраструктури й ринку землі. Перехід від дотацій до самоокупності виробництва й соціальних послуг;
- збереження й розвиток людського й соціального капіталу шляхом підвищення ефективності й стабільності соціального захисту, поліпшення якості і доступності освіти й медичного обслуговування;
- підвищення ефективності державного управління шляхом реформування державної служби і виконавчої влади.

Таким чином, низький рівень конкурентоспроможності України в сучасних умовах глобалізації пов'язаний переважно з відсутністю дієвого механізму державного управління економікою і, як наслідок, втратою виробничим сектором частини свого конкурентного потенціалу. Попри це Україна зберігає можливості підвищення конкурентоспроможності при поміркованому використанні наукової бази і сфери освіти. Крім того, держава може використати стадію трансформації, в якій знаходиться економіка в результаті переходу від планової системи до ринкової, як перевагу в економічному розвитку, оскільки має можливість спиратися не лише на свій внутрішній потенціал, а й синтезувати позитивні досягнення економічних реформ провідних країн світу.

Список літератури

1. Філіпенко, А. С. Міжнародні економічні відносини [Текст] / А. С. Філіпенко, С. Я. Боринець, А. Вергун. – К. : Либідь, 1992. – 362 с.
2. Базилюк, Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки : сутність та умови забезпечення / Я. Б. Базилюк. – К. : НІСД, 2002. – 132 с.
3. Статистична інформація Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.
4. Соколов М. Экспорт металлопродукции: Украина меняет приоритеты [Електронний ресурс] / М. Соколов // Укррудпром. – Режим доступу: http://www.ukrtrudprom.ua_digest/Eksportincialloproduksii_Ukraina_menyayet_proriteti.html
5. Концепція Державної програми підвищення конкурентоспроможності національної економіки на 2007–2015 роки. – К. : НАН України, 2007. – 220 с.
6. The Global Competitiveness Report : Executive Summary [Електронний ресурс] // World Economic Forum. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/reports>.
7. World Competitiveness Yearbook [Електронний ресурс] // International Institute for Management Development. – Режим доступу: <http://www.imd.org/research/publications/wcy/World-Competitiveness-Year-book-Results/#/>
8. Index of Economic Freedom [Електронний ресурс] // Heritage foundation. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/default>.
9. Human Development Report [Електронний ресурс] // United Nations Development Programme. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2011/>.
10. Програма економічних реформ [Електронний ресурс] // Комітет з економічних реформ. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/content/ker-program.html>.

РЕЗЮМЕ

Матусова Елена

Анализ конкурентоспособности экономики Украины в условиях трансформации системы мирового хозяйства

В статье рассмотрена конкурентоспособность экономики Украины в современных условиях развития мирового хозяйства, охарактеризованы основные проблемы повышения уровня международной конкурентоспособности страны. Также определены приоритеты реформирования экономики страны на принципах реструктуризации и инновационного развития.

RESUME

Matusova Olena

Analysis of Ukraine's competitiveness in terms of world economy system transformation

In the article Ukraine's competitiveness in modern conditions of world economy development is considered. The main problems of the increasing of the level of the state's international competitiveness are characterized. The priorities of reforming of the state's economy on the basis of restructuring and innovative development are also determined.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2012 р.